

Piše: **Boris Jakić**
Foto: **Branko Pantelić** i privatni album

Kad je shvatila da su slikarska dela njenog dede Ilije Bašičevića Bosilja prisutnija u svetski relevantnim monografijama moderne umetnosti nego u galerijama Srbije, Ivana Bašičević je krenula u akciju. Osnovala je Fond *Ilija i Mangelos*, koji ima za cilj da u našoj sredini, ali i širom sveta, afirmise dela njenog dede i strica, Dimitrija Bašičevića Mangelosa, poznatog konceptualnog umetnika. Trud se isplatio. Nedavna izložba Ilije Bašičevića Bosilja u Umetničkom paviljonu *Cvijeta Zuzorić* privukao je veliku pažnju javnosti, postavši prvorazredni kulturni događaj u prestonici. Životna priča Ilije Bašičevića, zemljoradnika i predvodnika srpske umetničke avangarde druge polovine XX veka, puna je protivurečnosti. Iako se u ranoj mladosti družio sa Savom Šumanovićem, sugrađaninom iz Šida, slikanjem je počeo da se bavi iz mušde u šezdeset drugoj godini.

- Isli su zajedno u školu. Pošto su rođeni iste godine, 1895, veoma dobro su se poznavali, čak i družili. Deda se često prisećao njihovih dogodovština iz detinjstva - otkriva Ivana Bašičević, unuka Ilije Bosilja. - Posebno duboko mu se urezalo u pamćenje igranje trule kobile s drugarima u školi, među kojima je bio i Sava Šumanović. Kasnije su im se životni putevi razišli, svako je otišao na svoju stranu. U periodu između dva svetska rata obojica su bila veoma cenjeni u Šidu i okolini. Sava kao mladi slikar gospodskih manira, deda kao uspešan domaćin i zemljoradnik. Ilija se družio sa građanskom inteligencijom, advokatima, lekarima, učiteljima. Kasnije, kako to samo sudbina zna da izreži, nekoliko meseci pre nego što su ustaše ubile Savu, putevi su im se ponovo ukrstili: Ilijin sin Vojin, moj tata, lečio je slavnog slikara.

Uprkos radnom danu koji je trajao od jutra do mraka, najčešće na njivama pitomog Srema gde vetar briše tragove sa zemlje, a istovremeno ih stvara na licima seljaka. Ilija je uvek pronalazio vreme za knjigu. U njegovom svetu pšenica se idealno slagala s poezijom, a suncokret sa prozom.

- Čitao je mnogo. U početku samo klasičnu književnost, kasnije, kad je sinove Dimitrija i Vojina upisao na fakultete, i njihovu stručnu literaturu. Umetnike nije posebno cenio. Glumce u tadašnjim putujućim pozorištima smatrao je lakrdijašima. U jednom pismu priznao je da mu je majka, kao devetom detetu, rekla da je bio neželjen. Kasnije, ironija sudbine je tako htela, on se starao o njoj do kraja života. Premda je uoči Prvog svetskog rata, u velikom iseljeničkom talasu, hteo da ode u Ameriku, odlučio je da ostane na zemlji i pod širokim vojvodanskim nebom potraži sreću. U mladosti je pokazivao avanturistički duh. Kad je bilo jasno da će Austrougarska, potpomognuta Nemačkom i Bugarskom, napasti Srbiju, prijavio se u vojsku. Jedan dan je proveo u regrutnom centru iz kojeg je vraćen kući jer njegov konj nije bio u dobrom stanju, pa je pretila opasnost da napravi veću štetu nego korist.

Beg od metka

Čvrsto utemeljen u sremsku zemlju, autoritativan i pravičan, otimao je od života ono što mu je nedostajalo. Nekoliko godina posle smrti supruge Mileve, Vojinove i Dimitrijeve majke, oženio se drugi put. Deci je trehala nežna ruka, a kući kičma. Seka, druga Ilijina supruga, prihvatila je njegove sinove kao svoje. Novi udarac života, onaj najteži, iz sve snage, dobio je tokom Drugog svetskog rata. Metak ispaljen 1941. junu ga je četiri godine. Sreća i pamet nisu bili dovoljni saveznici u gošom preživljavanju. Smrt je očigledna, opipljiva na svakom koraku. ▶

Unuka slavnog slikara Ilije Bašičevića Bosilja, osnivač Fonda *Ilija i Mangelos*, otkriva kako je njen deda, ugledni šidski seljak i domaćin, bez ikakvog predznanja i afiniteta ka umetnosti, u šezdeset drugoj godini počeo da stvara dela koja su oduševila Karla Pontija i porodicu Rokfeler, a danas se izlažu u velikim svetskim galerijama, pored platna Pabla Pikasa i Salvadora Dalija

IVANA BAŠIČEVIĆ

Genije sa njive

- Srem je podelom okupatora pripao Nezavisnoj državi Hrvatskoj, koja je sprovodila teror nad lokalnim stanovništvom. Posebno su na meti bili viđeniji ljudi, dobri domaćini kao moj deda, i intelektualci. U isto vreme kad i Sava Šumanović, na smrt je osuđen i Ilija sa sinovima. Presuda je doneta, čekala se egzekucija. Dan pre nego što je trebalo da budu privedeni, deda je dobio informaciju kakvo zlo im se sprema. Žurno, bukvalno preko noći, spakovao je najneophodnije stvari i sa sinovima pobjegao u Beč. Uprkos ratnom vihoru, u prestonici Austrije moglo se koliko-toliko normalno živeti. Zaposlili su se u fabrici aviona, a od sinova je zahtevao da nastave studije. Nije bio najsrećniji što je Dimitrije, moj stric, želeo da studira istoriju umetnosti. Smatrao je to besmislenim pozivom. Kasnije, kad je počeo da slika i stvara umetnička dela, revidirao je svoj stav. Tokom boravka u Beču obilazio je muzeje, čitao knjige, pratio aktuelna dešavanja. Pre i posle Drugog svetskog rata njegova reč se izuzetno poštovala u Šidu. Ljudi su dolazili kod njega po savet - otkriva Ivana.

Završetak rata značio je i lovostaj na glave porodice Bašičević. Životi su bili sačuvani, sve ostalo se moglo nadoknaditi. Stariji Dimitrije je po završetku studija ostao da živi u Zagrebu, dok je mlađi Vojin postao urvažen lekar u Novom Sadu. Nova vlast je nametnula nova životna pravila. Svi planovi o brznoj industrijalizaciji i elektrifikaciji, prvim i potonjim petoletkama i diktaturi proleterijata, prelamali su se na leđima seljaka. Pod kapom udruživanja u zadruge, otimala se devovina, krala sećanja i ukidale budućnosti.

- Dedi su 1957. nacionalizovali zemlju. Teško je to podneo. Naloženo mu je da zemlju pokloni zadruzi i da je obrađuje kao obični nadničar. Nije pristao. Ostao je kod kuće, odlučan da ni po cenu života na svoju zemlju ne odlazi kao stranac. Bio je izložen velikim pritiscima. Hapsili su ga, maltretirali. Ali nije popustio. Tada se dogodilo čudo. Bez ikakve najave, kao grom iz vedra neba, naslikao je prvu sliku na dan porodične slave Sveti Kuzma i Damjan, 14. novembra 1957. Naslikao je Svete Vrače s jednim telom i dve glave, što će kasnije postati prepoznatljiv motiv na njegovim platnima.

Bilo da je hladno ili vruće, vredno je stvarao u svom seoskom ateljeu

Uporeduju ga sa Huanom Miroom i Gustavom Klimtom

U isto vreme kad i Sava Šumanović, na smrt je osuđen i Ilija sa sinovima. Presuda je doneta, čekala se egzekucija. Žurno je spakovao najneophodnije stvari i sa sinovima pobjegao u Beč

Slikarstvo je postalo njegov odbrambeni mehanizam od svega što mu se događalo, bekstvo u fikciju iz koje su nastajala čudesna dela autentičnog pečata. Bez znanja o perspektivi, kompoziciji i valeru, vođen isključivo umetničkim nagonom za stvaranjem, slikao je po komodama, zidovima, kredencima. Konzervativna okolina, naviknuta na trivijalnost svakodnevice i unapred utvrđene definicije, ismevala je zemljoradnika iz Šida koji je, ispostaviće se desetak godina kasnije, stvarao remek-dela moderne umetnosti.

Miljenik avangarde

- Ilijin sin Dimitrije, poznat pod umetničkim imenom Mangelos, osnovao je u Zagrebu galeriju naivne i primitivne umetnosti. Zahvaljujući njemu dedina dela su predstavljena javnosti. Reakcije su bile različite: većini se svidelo, dok su pojedinci krenuli u pravi krstaški rat protiv Bašičevića. Moj stric je zbog toga došao u sukob s Krstom Hegedušićem. Dedino slikarstvo nije bilo nalik, tada popularnim, naivcima koji su se bavili motivima seoske idile. Na njegovim slikama bilo je mnogo simbolike, apstrakcija je dominirala, dok za realizam nije bilo mesta. Posle prve izložbe vrlo brzo su se pojavile tvrdnje kako slike nisu dedino, već Dimitrijevo delo. Stvar je kulminirala kad je Ilija pred komisijom 1965. trebalo da dokazuje kako on zaista slika apstraktne motive. Pristao je na to i tražio da sve beleže TV kamere. Nije mu ispunjen zahtev, ali to nije sprečilo komisiju da

samo posle desetak minuta, kad je deda napravio crtež, donese zaključak kako su njegova dela autentična.

Nije dugo uživao u priznanjima i poštovanju. Umro je 1972. u rodnom Šidu ostavivši iza sebe oko dve hiljade slika, crteža i skica. Ni on nije postao prorok u svom selu. Njegova dela su bila cenjenija u inostranstvu nego u Srbiji. Čuveni predvodnik *brut arta* Žan Dibefe divio se njegovim slikama. Neke je čak i kupio. Pasionirani kolekcionar moderne umetnosti Maks Bil je dela Ilije Bašičevića uvrstio među svoja omiljena. Britanski *Raw Vision* magazin proglasio ga je jednim od pedeset najznačajnijih predstavnika *art brut* i aut-sajder umetnosti. Zahvaljujući naporima unuke Ivane, koja je osnovala *Fond Ilija i Mangelos*, slike zemljoradnika iz Šida danas se predstavljaju pored dela Pikasa i Dalija, na izložbama od Njujorka do Osake.

- Karlo Ponti je kupio sedam Ilijinih slika za Sofiju Loren. Dok je prolazio holom hotela Interkontinental u Bazelu, pažnju su mu privukla dedina dela, koja su tamo bila izložena. Hteo je da otkupi sve slike, čemu se odlučno usprotivio moj stric Dimitrije Mangelos. Pošto mu je Ponti objasnio kako slike želi da pokloni supruzi Sofiji Loren, koja je u to vreme trebalo da se porodi, stric je popustio. Porodica Rokfeler, takođe, ima dela moga dede, kao i Muzej savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu. A privatna kolekcija Infeld iz Beča njegove slike čuva pored radova Egona Šilea, Endija Vorhola i Pabla Pikasa.